

הרב שמואל ישמח

ישיבות צרור המור והדר להדר, חיפה

הנחת תפילין לתלמיד חכם במשך היום כולו*

חשש יוהרא בהנחת תפילין דר' תם, ובהנחת תפילין במשך היום * המקורות להנחת תפילין במשך היום כולו * הצורך בגוף נקי * חובתו של תלמיד חכם להניחם במשך היום כולו * מנהג הצדיקים להניח תפילין במשך כל היום * החשש לרמאות, והצורך בנקיטת רוחנית * שיטת הבבלי וביאור מחלוקתו עם הירושלמי * האם גס רוח יניח תפילין

במאמר קצר זה נעסוק בשנים ממנהגיו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל: מנהגו להניח תפילין של רבנו תם בצנעא^א, ומנהגו ללבוש תפילין דרש"י במשך כל היום, כשהוא מצניען תחת מגבעתו^ב. נביא את המקורות למנהגים אלו, ונעיין בהם מעט.

א.

חשש יוהרא בהנחת תפילין דר' תם, ובהנחת תפילין במשך היום

בשו"ע (או"ח לה, ב-ג) כתב לגבי הנחת תפילין דר' תם: "ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם... לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות", ומקורו בשו"ת מהרי"ל (סי' קלז).

(* המשך למאמרנו שפורסם בהוצר גליון ט"ו, על מנהגיו בהלכה של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, מתוך ספרנו 'הליכות הראי"ה'. אשמח לקבל הוספות והערות.

סדרת מאמריו בנושא זמן קריאת שנים מקרא ואחד תרגום תמשיך אי"ה בגליון הבא של 'האוצר', ותעסוק בזמן קריאת פרשיות וזאת הברכה ובראשית. אשמח לקבל מהקוראים מקורות בנידון זה.

(א). לשלשה באלול ח"א, קט.

(ב). לשלשה באלול ח"א, א; מי מרום כרך יז עמ' צח; טל ראי"ה, עמ' נח; ועוד. בלשלה באלול ח"א, א, משמע שהאדר"ת עודד את חתנו הראי"ה קוק במנהג זה, שהרי מובא שם שלקראת פורים תרמ"ו, כחודש לפני החתונה, העניק האדר"ת לחתנו במתנה תפילין של רש"י וכן של ר"ת, וכן תפילין קטנות שיוכל להניח תחת הכובע. בספר מפניני הרב (לרב צבי שכטר, עמ' כב) מובא שר' שמואל, אחיו של הגרי"ד סולובייצ'יק מבוסטון, סיפר כי דעתו של סבו, ר' חיים מבריסק, לא היתה נוחה ממנהגו של הרב קוק בוולאז'ין, אך הראי"ה היה נמשך יותר אחר הנצי"ב מאשר אחר הגר"ח.

הרדב"ז כתב שאין יוהרא אם מניחם בזה אחר זה (שו"ת רדב"ז, ח"ה, סי' ב'רע"ו), אך מהשו"ע לא נראה שסבר כדבריו.

יש שכתבו שכיום אין בזה יוהרא, אם מטעם שהאר"י הורה להניחם (החיד"א בספרו חיים שאל, סי' א), אם מטעם שפשט המנהג להניחם (החיד"א בברכי יוסף סי' לד, ועוד^ג), ומכל מקום יש שחששו לדברי הרדב"ז שהמניחם יחד לא יניחם בפרהסיא (שו"ת תשובה מאהבה ח"ב, סי' רכא^ד).

על אף שהרב היה בגדר 'מוחזק ומפורסם בחסידות' [וייתכן גם שלא הניחם יחד], מכל מקום נראה שמחמת ענוותנותו חשש ליוהרא אם יניח בפרהסיא תפילין דר' תם.

כאמור, הרב קוק היה מסתיר גם את העובדה שהיה מניח תפילין כל היום. נראה שהרב קוק זצ"ל לא סבר בזה ככתר ראש (ארחות חיים ס"ק טו) בשם הגר"א שאין בזה יוהרא (וכמדומני שכדברי הגר"א כך עולה בפירוש מדברי תשובות רב שרירא גאון ח"א או"ח יו"ד הוצאת וגשל תשנ"ט עמ' ד'. אמנם ראה מעשה רב, יח, שם הובא: "ואם חושש ליוהרא בפני הבריות מותר בשל יד בלבד, ומ"מ טוב לעשות של ראש קטן והרצועות יהיו גם כן מכוסות מלילך בשל יד בלבד", ומשמע שיש מקום לחשש יוהרא, וצ"ע, ואולי כוונתו לתת עיצה והדרכה למי שחושש ליוהרא בניגוד לדעתו).

מענין להשוות את מנהגו של הראי"ה קוק למנהגו של תלמידו הגרי"מ חרל"פ, כפי שנמסר ע"י הגאון ר' שריה דבליצקי: "במשך רוב היום היה הרב חרל"פ לומד כשהוא עטוף בטלית ותפילין. היו לו גם תפילין קטנים (ר"ת) אשר היה מסתירם תחת כובעו"^ה. אם הדברים נמסרו במדויק, כפי שמסתבר, הרי ששמע מהם שלגבי הנחת התפילין במשך כל היום לא חשש הגרי"מ חרל"פ ליוהרא, אולי בגלל דברי הגר"א.

ג). שלחן גבוה שם; בעל התניא בסידורו; חסד לאלפים; בית עובד; צוואה לחיים, יד; ערוך השלחן; שו"ת מהר"ם בריסק, סי' יג, ועוד; מנחת יצחק ח"ו, ז; יביע אומר ח"א, או"ח סי' ג, ושם ח"ט, סי' קח; הובאו בהלכה ברורה לרב דוד יוסף ובפסקי תשובות, וראה שו"ת רמ"ע מפאנו סי' קז שמזה כמה דורות כבר נהגו להניחם בפרהסיא.

ד). וכן בדברי תורה ח"ט, סי' עג, ועוד, הובאו בפסקי תשובות.

ה). שירת הים, עמ' 78.

ב.

המקורות להנחת תפילין במשך היום כולו

בגמ' (שבת קנג, ע"א) מובא: "דבר אחר: בכל עת יהיו בגדיך לבנים - אלו ציצית, ושמן על ראשך אל יחסר - אלו תפילין", וכן מצינו בעוד מקומות רבים בחז"ל מהם עולה כי ראוי להניח תפילין כל היום⁽¹⁾.

יש שסברו כי מן התורה יש להניחם כל היום (כן נראה מהרמב"ן, הרשב"א וספר החינוך, וכ"פ בביאור"ה לו, ב, ד"ה 'מצוותן', בשם הישועות יעקב, לבוש או"ח לו, סק"ב, וראה פרמ"ג שם⁽²⁾).

על כמה תנאים ואמוראים מובא שהקפידו שלא ללכת ד' אמות בלא תפילין (סוכה כח ע"א, מסכת תפילין אות כה, תענית כ ע"ב, ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג, ועוד). בימי התלמוד היו נוהגים להניח תפילין כל היום, כפי שעולה מכמה מקומות בש"ס (ב"מ קה ע"ב, עירובין צה ע"ב, ועוד), וכך נהגו גם בימי הגאונים (שו"ת שר שלום גאון סי' ג סק"ג, ועוד).

ברמב"ם (תפילין ד, כה-כו) כתב: "קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין. אע"פ שמצותן ללבשן כל היום בשעת תפלה יותר מן הכל, אמרו חכמים כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו, וכל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, שהרי בארבע פרשיות צוה על תפילין של ראש ועל תפילין של יד, וכל הרגיל בתפילין מאריך ימים, שנאמר ה' עליהם יחיו".

(1). ראה באורך בתורה שלימה, חי"ב, מילואים, סי' לט, וכן בספר 'פאר יעקב' לגר"ש דבליצקי, מהד' תשע"ב, פרק א ופרק ב. ובמאמר הרב ספייער בירחון האוצר גיליון י"ב על נושא זה, ובספר פארך חבוש עליך.

(2). לעומתם, יש שכתבו שמהתורה די בהנחתן לרגע - ריטב"א שבת מט ע"א, הראב"ד, כס"מ יסודי התורה ה, א, ערוה"ש לח ג, הובאו בהלכה ברורה לרב דוד יוסף, סי' לו, אות א.

ג.

הצורך בגוף נקי

בגמ' (שבת מט, ע"א): "אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. מאי היא? אביי אמר: שלא יפיח בהן. רבא אמר: שלא יישן בהן".

במהלך הדורות חששו לכך, ולכן נהגו להסיר את התפילין לאחר תפילת שחרית "מפני טרדתינו וגודל הזהירות בהם", כלשון ערוה"ש כה, כח. ראה גם ב"י או"ח כה, יג: "כתבו הגה"מ בפרק ד' (מהל' תפילין אות פ) בשם העיטור (הל' תפילין ח"ו ס ע"ג): כך ראינו שהגאונים וכל ראשי הישיבות שאין חולצין עד כימי השמים על הארץ דערבית, עד כאן. ונראה שהיו מניחים אותם עליהם כל היום ולא היו חולצים עד אותה שעה. ועכשיו נהגו העולם להניח תפילין עליהם עד אחר קדושת ובא לציון...".¹¹ בשו"ע כתב (או"ח לו, א-ב): "גדול שכר מצות תפילין, וכל מי שאינו מניחם הוא בכלל פושעי ישראל בגופן. מצותן להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול ליזהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום. ומ"מ צריך כל אדם ליזהר בהם להיותם עליו בשעת ק"ש ותפילה". יש שפסקו לחולצם מיד לאחר הקדושה ויש שכתבו שאין לחשוש בכל זמן התפילה, וכ"פ רבי"ט.¹²

יש שפסקו שמי שמסוגל יכול [ואף חייב¹³] להניחם גם לאחר התפילה, וכן הביא במשנ"ב (כה, ס"ק נה) בשם המג"א: "ויש שאין משהין עליהם יותר מן החיוב, דצריכין גוף נקי, והכל לפי מה שהוא אדם"¹⁴.

ד.

חובתו של תלמיד חכם להניחם במשך היום כולו

כאמור, לדעת המג"א הנ"ל אדם היודע כי גופו נקי ראוי לו כי יניחם גם לאחר התפילה. נראה כי הנהגה זאת ראויה באופן מיוחד לתלמידי חכמים, שהרי בגמ' ¹⁵

ח). ראה עוד בתשובות רב שרירא גאון, ח"א, או"ח יו"ד, הוצאת וגשל תשנ"ט, עמ' ד'.

ט). ראה בדברי ה'מטה משה' (דיני ציצית ותפילין ס"ק כג), יובאו גם בהערה להלן.

י). ראשית חכמה, שער הקדושה, פרק ו, אות מא, וראה שם אותיות נד, נח, ס.

יא). עוד ראה שו"ת תרומת הגורן, ח"א, סי' ד.

הנחת תפילין לתלמיד חכם במשך היום כולו

פה

מובא (יומא פו, ע"א): "היכי דמי חילול השם? ר' יוחנן אמר: כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין".

כך פסק גם הרמב"ם (יסודי התורה ה, יא, וכך גם בתשובות רב שרירא גאון ח"א או"ח יו"ד הוצאת וגשל תשנ"ט עמ' ד): "ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילול את השם. כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר... וכיוצא בדברים האלו, הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין. וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם... ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו - הרי זה קידש את ה', ועליו הכתוב אומר 'ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר'..."^(ב).

ה.

מנהג הצדיקים להניח תפילין במשך כל היום

השל"ה (מסכת חולין דף ג ע"א) כתב כי הנחת התפילין כל היום נתבטלה משום הצורך בגוף נקי אולם "ראיתי בני עליה שמלובשים במ כל היום".

ת"ח רבים אכן נהגו בזה, כפי שאסף הגר"ש דבליצקי (בסוף מהדורתו לספר צבי לצדיק של הגר"מ חרל"פ, בקונטרס שריד מעיר עמ' קיח, וכן בספרו פאר יעקב, פרק א, סעיף ו) והביא כ-70 צדיקים עליהם יש בידינו עדויות מפורשות שנהגו להניח תפילין במשך כל היום, וביניהם הגר"א, בעל התניא, המגיד מדובנא, התפארת ישראל, הגאון מקוטנא, ר' נחום משאדיק, ר"י סלאנטר, הנצי"ב (רבו של הראי"ה), האדר"ת (חמיו של הראי"ה), וכן אבי האדר"ת ר' בנימין, בעל הלשם, ר' נפתלי אמסטרדם, ר'

(ב). וראה גם רמב"ם תפילה ו, א, ובהג' מיימוניות תפילין ד, כה. ראה גם שבת קל, ע"א "כגון תפילין", וכן פסיקתא רבתי כב "ותפילין על ראשו", ובדברי רב האי גאון שהובאו בתשובות הגאונים החדשות סי' קסא.

האוצר ♦ גיליון י"ח

בנציון שפירא, הגרי"מ חרל"פ, ועוד ועוד [וכן ראיתי כתוב שנהג בעל אוה"ח הקדוש, יחד עם כל בני ישיבתו בירושלים²].

הרב קוק מציין (קובץ ב, רנג) כי "צדיקים גדולים תמיד צמאים הם להניח תפילין ולהיות מלובשים ומעוטרים בתפילין", ומוסיף כי "המוכשר לדביקות של אמת ראוי לו להרבות בלבישת תפילין" (אורות הקודש, חלק ד, עמ' תפא; שמונה קבצים קובץ א, תיא).

ו.

החשש לרמאות, והצורך בנקיות רוחנית

ייתכן כי הסיבה לכך שדווקא לת"ח ראוי להניח תפילין כל היום, ולא לכל מי שגופו נקי, היא גם משום שלדעת כמה ראשונים ישנן חששות נוספים בהנחת התפילין במשך היום כולו:

בירושלמי (ברכות פרק ב הלכה ג) מובא: "אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי. ומפני מה לא החזיקו בהן (=להיות כל היום עלינו, לאלו היודעים לשמור שלא יפיחו)? מפני הרמאים (=שמניחים תפילין כאילו הם צדיקים)". כך ביארו את הירושלמי כמה מהראשונים³, ולפי"ז ביארו את המעשה ב'חד בר נש' המובא שם. הירושלמי שם ממשיך ומספר: "ר' ינאי היה לובשן אחר חולייו שלשה ימים, לומר שהחולי ממרק, מה טעם? 'הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי'. רבן יוחנן בן זכאי לא הוון תפילוי זעין מיניה לא בקייטא ולא בסיתוא (=לא היו התפילין מוסרות ממנו, לא בקיץ ולא בחורף) וכך נהג ר' אליעזר תלמידו אחריו".

ג). כפי שכתב אוה"ח באגרתו לפקידי ותומכי הישיבה במנטובא: "פתחנו הלימוד בר"ח חשוון, ואנו יושבים עשרה למדנים, וזה סדר הלימוד: מן הבוקר עד הערב יושבים יחד ללמוד... ואופן הלימוד הוא בטלית ותפילין כל היום, ובקדושה וביראת שמים ובענוה ובכל מילי דחסידותא...". האגרת מובאת בספר נר המערבי, ירושלים תשע"ג, עמ' רכט.

יד). ר' ירוחם נתיב יט ה, הובא בב"י או"ח לו, אוהל מועד (לר"ש גירונדי, מחכמי ספרד אחרי הרא"ש, נכתב בשנת ה'קנ"ו, שער רביעי דרך ראשון נתיב א), וכן ביפה מראה ומהר"א פולדא על הירושלמי; וכן באור זרוע (הל' תפילין סי' תקלא) בביאורו הראשון: "מפני מה לא החזיקו בני א"י במצות תפילין? מפני שחשו שלא יחשדו אותם שהם רמאים".

לפי ביאור זה בדברי הירושלמי 'גוף נקי' פירושו נקי מעבירות או ממחשבות רעות (אוהל מועד שם; שבלי הלקט ענין תפילין קצא ב בשם מהר"ר מנחם, ועי"ש בדבריו לפני כן; ארחות חיים, וכן עולה מתשובות הגאונים שערי תשובה סי' קנג, ומספר המאורות ברכות יד ע"ב). וכ"כ במאירי (ברכות יד ע"ב).

כ"כ במאירי (ברכות יד ע"ב): "בתלמוד המערב (=הירושלמי) הזכירו במקצת חכמים שהיו נוהרים שלא להניחם אלא בימים ידועים בשנה. והיה בהם מי שלא היה מניחם אלא אחר שבאו עליו יסורים ונתרפא, שהיה חושב בעצמו שמירקו הייסורים את עוונותיו, והיו סומכים זה למה שנאמר 'הרופא לכל תחלואיכי, הגואל משחת חייכי, המעטרכי חסד ורחמים'. וראה היאך הפליגו בכוונה, כלומר שהן צריכים גוף נקי מעבירות והרהורים, ואין ראוי להניחן אלא אחר התשובה. וקצת חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ראש השנה ליוה"כ אחר התשובה והטבילה והוידויין, והדבר נכון בעיניי".

עוד כתב המאירי (שבת מט ע"א): "תפילין צריך הנושאם להיות נקי מעבירות ומהרהורים רעים, עד שלא יתחלל שם שמים על ידו להיות רשע בצורת צדיק, ובברייתא (פס"ר פכ"ב) אמרי 'לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא - שלא תהא מתעטף בציצית ומניח תפילין ומרמה את הבריות, ונמצאת נושא שם שמים לשקר'..."

במגן אברהם (לו, סק"ב) הסיק מזה להלכה: "נהגו שלא להניחן - משמע קצת דאפילו מי שידוע בעצמו שיש לו גוף נקי לא יניחן כל היום מפני הרמאים, כמו שכתב בבית יוסף לחד פירוש".

ראה גם בב"י (או"ח לח): "וכתב עוד הכלבו בשם הר"ם (=מהר"ם מרוטנבורג): ועל הבחורים ששאלת אשר מהרהרים - אפילו בשעת ק"ש לא יניחו תפילין... עכ"ל ותמיהני (עי"ש תמיהת הב"י)... ומיהו בעוד שהם עליו צריך שלא יהרהר ואם אינו יכול להעמיד עצמו מלהרהר בשעה שהן עליו לא יניח. ובספר ארחות חיים (שם) כתוב על הא דהר"ם: 'וכן משמע מהירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) שמפרש גוף נקי ממחשבה רעה' עכ"ל. ולי נראה דאין לפטרם ממצות תפילין מפני כן, אלא יש לכופם בדברים ולמשוך לבם ליראת שמים כדי שיסיחו לבם מדברי הבאי המזיקים

לגוף ולנפש ויפנו לבם לקבל עליהם עול מלכות שמים" (ולעומתו כתב שם הרמ"א: "ואם אי אפשר לו בלא הרהורים – מוטב שלא להניחם").

ז.

שיטת הבבלי וביאור מחלוקתו עם הירושלמי

אע"פ שהארחות חיים הביא ראייה מהירושלמי, הרי שנראה כי הבבלי חולק בזה על הירושלמי ומפרש 'גוף נקי' מהפחה ושינה. בנוסף, יש שהסבירו את כוונת הירושלמי באופן אחר, לפיו אין כלל ראייה לנידון דידן (תוס' שבת מט ע"א ד"ה כאלישע, חינוך מצוה תכא, או"ז שם בביאורו השני, וכ"כ פני משה ומראה הפנים בביאור הירושלמי). אכן, כך פסקו ראשונים רבים ש"הא דאמרינן 'תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפיים' לא שיהיה צדיק כאלישע אלא שיוכל להיזהר משינה והפחה"^{טו}.

כמדומני כי יש כאן מחלוקת עקרונית: מעלתם הגדולה של התפילין מוסכמת על שני הסיעות, אלא שהסיעה הראשונה הבינה כי קדושת התפילין מחייבת רמה רוחנית גבוהה, ומשום כך אין לרשע להניח תפילין. לעומתה הבינה הסיעה השנייה כי דווקא הנחת התפילין תחזק את רמתו הרוחנית של הרשע^{טז}.

טו). רא"ש ר"ה, יד, ע"א, הובא בב"י או"ח לו; אשכול, ח"ב, הל' תפילין; עיטור, הל' תפילין; סמ"ג, מ"ע ג'; תשב"ץ קטן, סי' רעב; ביאור"ה לו, ד"ה 'מצותן', ע"פ הא"ר; ערוה"ש לו, ג.

טז). המטה משה (דיני ציצית ותפילין ס"ק כג) כתב בשם מהר"י מרפורק: "שהיה נוהג לחלוץ תפילין אחרי הקדושה, ויהיב טעמא דתפילין צריכים גוף נקי, לכן אין להשהותם יותר מן החוב". המטה משה מביא לעומתו את דברי "בעל ספר המצוות ובעל ספר מוסר" הכותב שכל ההקפדה היא "באותן שמניחים כל היום כמצוותן... אבל בשעת תפילה אין לך רשע שלא יהא ראוי להניח תפילין... שהכל יכולים להתנדב בטהרה בשעת תפילה". כוונת המטה משה היא לספר המוס' לר' יהודה כלץ הראשון (חי לפני כ-550 שנה, שהיה מגדולי הרבנים, ומצאנו שחתם בראש רבני תלמסאן, לפני חתימת מהר"י בירב רבו של הב"י. ראה בהקדמת רא"י ורטהימר למהדורתו לספר המוסר, י-ם תשל"ג. הקטע הנ"ל מופיע שם בעמ' עב). ספר המוסר הוא קיצור של מגורת המאור לר' ישראל אלנקוה (כמבואר בהקדמת ורטהימר שם), ואכן קטע זה מופיע כבר במגורת המאור (פרק ב, מהדורת הרב יוסף אלנקוה עמ' קו). גם בספר המוסר וגם במגורת המאור הביאו את הדברים הנ"ל בשם ספר המצוות, וכוונתם לסמ"ג מצות עשה ג'. במפתיע, הרי שבמקום "אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפילין" (לשון הסמ"ג והספר מוסר, וכן לשון הר' ירוחם יט ה) או "אין לך אדם שאינו ראוי להניח אותן" (לשון מגורת המאור הקדמון לר"י אלנקוה) הרי שבמגורת המאור של ר"י אבוהב מובא (גר ג כלל ג חלק ה פרק א) "בשעת התפילה כל אדם כשר שאינו

כע"ז כתב בס' החינוך (מצוה תכא, וראה כד הקמח לר' בחיי ערך תפילין): "ומה שאמרו (שבת מ"ט ע"א) שתפילין צריכין גוף נקי, ואמרו בגמרא 'מאי גוף נקי? שיזהר שלא יפיח בהן'. אבל אין הענין לומר שצריכין גוף נקי מעבירות או מטומאה, כי כל אדם ואפילו טמא ובעל עבירות מחוייב במצות תפילין ובלבד שידע להזהר שלא יפיח בהן, ואולי מתוך התמדתו במצות התפילין שהן זכרון גדול לאדם במלאכת שמים ישוב מדרכו הרעה ויטהר מכל גלוליו... שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא. והמחמירים בקדושת המצוה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כוונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות והיא רעה רבה. ואם ידעתי כי יסמכו הדורשים דרשות אלו על מעשה שנזכר בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג)... וכוונתם לומר שיש חילול השם להתחסד בקצת מצוות ולהרשיע בקצתן. ולא כן ביתי אני עם האל, כי ידעתי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועם כל זה לא נמנעהו מהתעסק במצוה בעת רוח אלהים טובה תלבשהו לעשות טוב, כי מי יודע אם אולי ימשך בדרכו הטובה עד עת מותו והמות פתאום תבוא. וכבר למדונו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מ"ב) שמצוה גוררת מצוה, וששכר מצוה מצוה. בכל אלה הדברים ומוסרים טובים קדמונו והורונו זכרונם לברכה...".

ח.

האם גס רוח יניח תפילין

נראה לענ"ד שלפי הסברנו הנ"ל יובן ענין נוסף: באליה רבה (כה, ב) הביא בשם ספר ברוך שאמר (לרבנו שמשון ב"ר אליעזר, נולד בשנת ה'ק באשכנז) כי "גס רוח לא ישא תפילין" [כע"ז מצאתי במנורת המאור (לר"י אלנקווה פרק ב עמ' קו) "וכל זמן שהן בראשו ובזרועו צריך להנהיג את עצמו בענווה"].

הולך בדרך לא טובה ראוי להניחין, וזאת אע"פ שמנורת המאור לר"י אבוהב הוא העתקה (בסידור חדש) של מנורת המאור הקדמון לר"י אלנקווה. בפשטות נראה שהסיבה לשינוי היא טעות בגירסא או טעות סופר, אלא שלאחר המחלוקת שראינו בגוף הקונטרס כאן, הרי שנראה יותר לומר שיש כאן מחלוקת עקרונית האם רשע ראוי להניח תפילין. ר"י אבוהב סבר, ככל הנראה, כדעת המאירי, ולכן שינה הוא את לשונו של ר"י אלנקווה.

האוצר ♦ גיליון י"ח

אמנם, כמדומני שבענין זה, כמו גם בענין הקודם, נקט הרמב"ם כי הענווה ויראת השמים מתחזקות כתוצאה מהנחת התפילין אך אין הענווה ויראת השמים תנאי להנחתן: "קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום" (רמב"ם תפילין ד כה, ואולי מכאן יש ללמוד שלדעת הרמב"ם היסח הדעת האסור בתפילין אין הכוונה לעיסוק בענייני חול גרידא, כדעת הריטב"א, אלא הכוונה דווקא כשהוא בשחוק וקלות ראש, כדעת ר' יונה^(ז)).

ראה גם דברי הרב קוק (אורות הקודש ח"ד עמ' תפא; שמונה קבצים קובץ א, תיא): "אי אפשר להיות זוכה לענוה כי אם על ידי דבקות אמתית בהקב"ה. והמוכשר לדבקות של אמת, ראוי לו להרכות בלבישת תפילין, ואז יהיה באמת מלא ענוה".

(ז). היסח הדעת אסור בתפילין (שבת יב ע"א, רמב"ם תפילין ד, יד). לדעת הריטב"א סוכה כו, ע"א, הכוונה לעיסוק בענייני חול גרידא. נראה מכאן שלדעת הרמב"ם הכוונה דווקא כשהוא בשחוק וקלות ראש, כדעת ר' יונה (ברכות פרק ג' דף יד ע"ב, והרא"ש ברכות פרק ג כח, והר" ירוחם יט ה, והנימוק"י, והטור סי' מד, ובב"י שם, וב"ח סו"ס מד, ובמג"א וט"ז ומו"ק ופרמ"ג וחי"א וכה"ח ועוד, וראה בירור הלכה לר"ד יוסף כח ד שסיכם הדעות). אמנם ראה רמב"ם תפילין ד, יג, בענין המצטער, וצ"ע לפי"ז על דברינו, ויש ליישב.